

Kunstkabinet

Toegeschreven aan Herman Doomer
(Anrath ca. 1595 – 1650 Amsterdam)

Museum Boijmans
Van Beuningen
Rotterdam

Ca. 1630-1640. Met ebbenhout gefineerd eikenhout,
diverse houtsoorten, balein, H 168 cm, B 105 cm, D 54 cm
Herkomst: Michael Sulzbacher, Havixbeck (2009)

Iets meer dan een jaar geleden kreeg Museum Boijmans Van Beuningen de kans om een 17de-eeuws kunstkabinet te kopen van een Duitse antiquair. In dit soort kastjes bewaarden vroegere verzamelaars schatten als fossielen, edelstenen, gedroogde planten en kunstzinnige voorwerpen. Met de aankoop van deze kunstkast heeft het museum dus niet alleen een mooi voorbeeld van 17de-eeuwse meubelkunst weten te bemachtigen, maar ook een object dat als voorloper van het hedendaagse museum kan worden beschouwd. Het kabinet is aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt en de Stichting Bevordering van Volkskracht. De Stichting Dr. Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds droeg bij aan de restauratie van het meubel.

Het volledig met ebbenhout gefineerde kabinet maakt in eerste instantie een opvallend eenvoudige indruk. De dichte panelen van de twee deuren zijn slechts versierd met zogenaamde 'robbelijsten', terwijl simpele, robuuste consoles de poten met de onversierde brede onderlade verbinden. De verrassing na het openen van de deuren is daardoor des te groter: twaalf uitermate verfijnd gedecoreerde laden omgeven een op vergelijkbare wijze versierde, grotere deur. Wanneer deze wordt geopend, worden er opnieuw kleine lades zichtbaar, achttien in totaal. Deze zijn gefineerd met palissander en omlijst met kleine ebbenhouten robbelijsten. De binnenkant van de lades zijn net als de binnenzijde van de deuren samengesteld uit verschillende houtsoorten, waaronder palissander, ebbenhout en koningshout. De verrassing wordt echter compleet wanneer men ziet dat de sierlijke rankornamenten op de lades niet in hout zijn gesneden, maar zijn uitgevoerd in gekleurd, geperst balein. De ladefronten zijn als gevolg hiervan volstrekt identiek. Door de eenheid van ornamentiek en stijl maakt het interieur van het kabinet een overweldigende indruk.

Balein, ofwel walvisbaard, werd aan het begin van de 17de eeuw als vervanging gebruikt voor het zeldzame en dus zeer kostbare ebbenhout. Na verwarming kon het in een willekeurige vorm worden geperst en daarna gekleurd. Op geen ander tot nu toe bekend object werd het balein op een dergelijk verfijnde, fraaie en overdadige wijze toegepast als bij dit kabinetje. In 1641 vroeg de Amsterdamse ebbenhoutwerker Herman

Doomer een patent aan op dit procédé.¹ Dit gegeven, in combinatie met de mooie uitvoering van dit kabinet, is aanleiding om het meubel aan Herman Doomer toe te schrijven. Enkele jaren geleden zette Reinier Baarsen, conservator meubelen van het Rijksmuseum, een ander kabinet in het Boijmans op naam van Doomer: het zogenaamde Tulpenkabinet, afkomstig uit de collectie van D.G. van Beuningen. De toepassing van het balein in het nieuw verworven kabinet doet denken aan een spiegelijst in de collectie van het Rijksmuseum die waarschijnlijk door dezelfde meubelmaker is vervaardigd. Hierin is het balein eveneens geperst in een stijl die verwant is aan het zogenaamde *cosses-de-pois* of 'peulvruchtenornament'.² De mallen voor deze decoraties werden wellicht gemaakt door Johannes Lutma, een met Doomer bevriende zilversmid die zich mogelijk tijdens zijn verblijf in Parijs in deze stijl heeft bekwaamd.³

Herman Doomer werd omstreeks 1595 in het Duitse Anrath geboren en verhuisde rond 1613 naar Amsterdam, waar hij zich vestigde als een van de vroegste ebbenhoutwerkers van het land. Doomers ster moet in Amsterdam snel gerezen zijn, want al in 1624 kon hij zich een huis veroorloven aan de Benningestraat (de tegenwoordige Gasthuismolensteeg) en reeds in 1627 kocht hij een tweede pand in de Hartenstraat. Aan dit pand bevestigde hij een uithangbord waarop zijn beroep viel te lezen: ebbenhoutwerker – in de 17de eeuw een besloten en beschermd beroep. Dat we nu nog zoveel van Doomer weten, is onder andere te danken

aan het feit dat zijn roem en financiële middelen in 1640 kennelijk dusdanig waren dat hij zichzelf en zijn vrouw Baertje Martens kon laten vereeuwigen door Rembrandt. Deze portretten zijn te vinden in de collecties van respectievelijk het Metropolitan Museum in New York en de Hermitage in Sint-Petersburg. Ze hebben een uitzonderingspositie in Rembrandts oeuvre, omdat het voor zover bekend de enige keer is dat hij leden van de handwerkersklasse heeft geportretteerd.

KABINETTEN IN MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN
Het onlangs verworven kabinet is van groot belang voor de visie op de Nederlandse 17de-eeuwse meubelkunst. Het onderzoek van Reinier Baarsen heeft duidelijk gemaakt dat het bestaande beeld hierover bijstelling behoeft. Luxueuze meubelen speelden in kringen van de rijke, kunstminnende burgerij in de 17de eeuw in de grote steden – en vooral in Amsterdam – namelijk een veel prominentere rol dan men zich tot nog toe

heeft gerealiseerd. In de inventarislijst die na de dood van Doomers weduwe Baertje Martens in 1678 werd opgemaakt, wordt de pronkkast die nu in het bezit is van het Rijksmuseum getaxeerd op maar liefst 945 gulden. Het is interessant om dit destijds astronomische bedrag af te zetten tegen de getaxeerde waarde van een aantal schilderijen in het bezit van het echtpaar. Herman Doomer en zijn vrouw bezaten in totaal 25 schilderijen waarvan het duurste, een *Diana* door Cornelis van Poelenburch, werd geschat op twintig gulden. Dit werd gevolgd door een tekening van Adriaen van Ostade van vijftien gulden en enkele schilderijen van Pieter Claesz., Heda en Ferdinand Bol, waarvan de prijzen tussen de twee en de twaalf gulden lagen.⁴

Met de verwerving van dit kabinet van Doomer is de reeks interessante 17de-eeuwse kabinetten in Museum Boijmans Van Beuningen uitgebreid met een uitzonderlijk exemplaar. Naast het eerder genoemde Tulpenkabinet bezit het museum een fraai renaissance tafelkastje uit ca. 1650, een van Indisch ijzerhout gemaakt 'VOC-betaalmeesterskastje', eveneens daterend uit het midden van de 17de eeuw, terwijl het museum van de Erasmusstichting een gedecoreerde kast op onderstel in langdurig bruikleen heeft. Samen vormen deze voor onderzoekers, maar zeker ook voor het publiek, een belangwekkende reeks meubelen.

HET VERZAMELEN VAN KUNST EN RARITEITEN

De interesse en aandacht voor de geschiedenis van het verzamelen en het ontstaan van musea is de laatste jaren sterk groeiend. Voor Museum Boijmans Van Beuningen, dat zichzelf als 'verzamelaarsmuseum' afficheert, is de nieuwe aanwinst een meer dan interessante aanvulling, want het kunstkabinet wordt door velen gezien als de voorloper van het hedendaagse museum.

In de 16de en 17de eeuw bezaten vorsten, rijke kooplieden en geleerden dikwijls een verzameling zeldzaamheden, ook wel rariteiten genoemd (van het Latijnse 'rarus': zeldzaam of schaars). Dergelijke collecties werden bewaard in kunst- en rariteitenkabinetten: speciaal ingerichte kunstkamers of kunstkasten. Verzamelaars uit die tijd probeerden in hun collectie de hele kosmos samen te vatten en creëerden op deze manier 'een wereld binnen handbereik'.⁵ Zo kon een rariteitenkabinet bijvoorbeeld fossielen, gedroogde delen van planten en bloemen, edelstenen, organismen op sterk water, struisvogeleieren of door de mens gemaakte voorwerpen bevatten. Aldus werd een onderscheid aangebracht tussen 'naturalia' en 'artificia': producten uit de natuur en producten van de mens.

De term 'kunstkabinet' slaat niet alleen op de bijzondere voorwerpen die erin bewaard werden, maar ook op de aankleding van het meubel zelf, dat dikwijls bijzonder kunstig was versierd met allerlei soorten ornamenten. De hiervoor gebruikte materialen varieerden van ongewone houtsoorten en spiegeltjes tot ivoor, parelmoer en – zoals hier het geval is – balein. De kastjes bestaan in verschillende vormen en maten. Zo lopen de voorbeelden uiteen van vroege 'reiskastjes', die aan hun handvatten konden worden opgetild, tot massieve kasten die met of zonder onderstel een vaste plek in het interieur kregen.

Deze kasten konden er van de buitenkant nogal gewoontjes uitzien en werden net als veel 17de-eeuwse linnenkasten vaak gebruikt als 'podium' voor een drietal vazen. Maar als de deuren van deze kunstkabinetten werden geopend, kwam er werkelijk een wereld aan versierde lades, vakjes en geheime opbergvakjes tevoorschijn waarin de eigenaar zijn imposante verzameling rariteiten kon presenteren. Kosten noch moeite werden gespaard om verschillende curieuze voorwerpen het beste voor het voetlicht te brengen, dus lagen de spulletjes vaak op fluwelen kussentjes, ingelijst door sierwerk of gepresenteerd in een 'perspectiefje' of een heus miniatuur spiegelzaaltje. Het doel van het tentoonstellen van rariteiten was vaak niet alleen het presenteren van de voorwerpen, maar ook het presenteren van de verzamelaar als een man van de wereld met een geleerde visie op kunst en cultuur.

Hiermee is zo'n kabinet tevens een goede demonstratie van het veranderende wereldbeeld in de 17de en

Tulpenkabinet

Herman Doomer

Ca. 1635-1650. Cederhout, ebbenhout,
ivoor, parelmoer

MUSEUM BOIJMANS VAN BEUNINGEN

Foto's Tom Haartsen

18de eeuw. In deze tijd werd het oude, theocentrische wereldbeeld vervangen door een wereld waarin de mens centraal kwam te staan. Deze visie werd karakteristiek voor de denkbeelden van de Verlichting. In de hierop volgende eeuwen hebben de Verlichtingsidealen geleid tot het ontstaan van het hedendaagse museum, waar we ons telkens weer kunnen vergapen aan (kunstige) voorwerpen van de mens of uit de natuur. Een verzamelaarskabinet zoals dit van Doomer biedt de museumbezoeker daarmee een belangrijk inzicht in de geschiedenis van het verzamelen en presenteren♦

Roosmarijn Hompe

Conservator in opleiding, Museum Boijmans Van Beuningen

Noten

- 1 R. Baarsen, 'Herman Doomer, Ebony Worker in Amsterdam', *The Burlington Magazine*, 128 (1996), p. 741.
- 2 Een belangrijke bron over de toepassing van het 'peulvruchtenornament' is P. Fuhring en M. Bimbenet-Privat: 'Le Style "cosses de pois". L'orfèvrerie et la gravure à Paris sous Louis XIII', *Gazette des Beaux-Arts*, 144 (2002, januari), pp. 1-124. P. Fuhring, 'The Peapod Style. Prints by Parisian Goldsmiths', *Art on Paper*, 6 (2002, januari), pp. 66-67, is een (beknopte) Engelse vertaling van dit artikel.
- 3 R. Baarsen, *Wonen in de Gouden Eeuw. 17e-eeuwse Nederlandse meubelen*, Rijksmuseum dossiers, Amsterdam 2007, p. 105, noot 89.
- 4 *Ibidem*, p. 85.
- 5 E. Bergvelt en R. Kistemaker (red.), *De wereld binnen handbereik, Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735*, cat. tent. Amsterdam (Amsterdams Historisch Museum), 1992.